

Kovácsné István Anikó

A népnevelés alakzatai székelyföldi és csángóföldi népművészek élettörténeteiben

Tanulmányomban olyan székelyföldi és csángóföldi népművészek (István Lajos korondi fazekas, Máthé Ferenc vargyasi fadaragó, Gál Irma gyergyóalfalvi és Antal Mária¹ gyimesbükkői szövő-varró asszonyok, Nyisztor Ilona pusztinai népdalénekes) népnevelő tevékenységét vizsgálom, akik a népi kultúra eszközei által nevelik a saját közösségüket, ugyanakkor a Kárpát-medencei, illetve adott esetben óceánon túli magyarságot azáltal, hogy különféle rendezvényeken, fesztiválokon közvetítik lokális társadalmuk hagyományelemeit. Élettörténeteik kapcsán azokra a szerepértelmezésekre vagyok kíváncsi, amelyek a tudás átadásának gesztusát motiválják, és az egyes életutakat a közösségi értékek felmutatására, megőrzésére, átörökítésére rendezik be. A népi kultúrának azokat a megjelenési formáit veszem számba, amelyekkel a kiválasztott népművészek a társadalom különféle rétegeire hatást gyakorolnak. A hagyománybemutatás, -átadás irányvonalait kísérem figyelemmel, azt az útvonalat, amelyet a szellemi és tárgyi kultúra ünnepi alakzatai bejárnak. A népnevelő magatartásformának a mikro- és makrotársadalomban tetten érhető fogadtatására a népművészek benyomásai, a helyi közösségben készített interjúk, a sajtóban megjelent méltatások, az átadott kitüntetések, oklevelek alapján reflektálok. A közösségi megnyilatkozások a népnevelő attitűd sajátos jellembeli vonásaira is rávilágítanak.

Antal Mária

Gyimesbükkben született 1937. szeptember 26-án egy mélyen vallásos családban, ahol az imának mindvégig központi jelentősége volt. Szüleitől becsületességet, emberséget, az evangélium bölcsességeit tanulta meg.

¹ A sorban kivételt képez Antal Mária abban az értelemben, hogy ő nem hivatásszerűen kézimunkázik, nem ezáltal, hanem általában a néphagyományok eszközeivel (népdal-, néptánc-, népszínművek tanításával, a falumúzeum tárgyaival, az azokhoz fűződő jelentéssel) nevel.

1954-ben sikeresen felvételizett a bákói magyar nyelvű tanítóképzőbe. Tanítónőként Gyimesbükben színdarabokat, táncokat, népdalokat tanított. 1960-ban, 23 évesen ment férjhez. 1965-ben Gyimesbükben beszüntetik a magyar nyelvű tanítást, s ezzel együtt a magyar nyelvű kultúrtevékenységet is. Ettől kezdve románul lett kénytelen tanítani a magyar anyanyelvű gyerekeket. Hivatástudatból, szeretettel tanított, amit tisztelettel, hálával viszonzottak a diákjai.

1975-ben a pusztulási folyamat megállítása érdekében, a magyarsággal szembeni elkötelezettségből férjével arra az elhatározásra jutott, hogy a lakásukban egy tájházat rendezzenek be, ami 1989 után az idegenforgalom vonzáskörébe került. A tájház 1700 tárgyát jórészt saját költségén, anyagi támogatás nélkül vásárolta meg.

A rendszerváltozás után mintegy kárpótlásként az elmúlt évtizedek szellemi mulasztásaiért, újra táncsoportot alakított, népdalokat, guzsalyast, színdarabot tanított. Repertoárjukkal különböző fesztiválokon léptek fel.

1999-ben az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületől Bányai János díjat kapott, ami tovább serkentette munkakedvét. Gyimesbük népi gyógyászatáról, hiedelemvilágáról, gasztronómiájáról, tojásmotívumairól jelentet meg könyveket.

Gál Irma

Újszékelyen született 1933. szeptember 3-án egy földműves család első gyermekeként.

A székelyudvarhelyi tanítóképző elvégzése után Gyergyócsomafalvára helyezték történelem és földrajz szakokat tanítani. Egykori történelem tanára és igazgatója a helytörténeti anyag összegyűjtésére ösztönözte. Megfogadva buzdításukat hozzáfogott a kutatáshoz, közben tárgyakat vásárolt a majdani iskolamúzeum részére.

1961-ben, 27 évesen megy férjhez. Felvételizett a Babeş–Bolyai Tudományegyetem történelem–magyar szakára, ahonnan negyedévről családi nehézségek miatt lett kénytelen kimaradni.

1966-ban a férjét áthelyezik Gyergyóalfaluba iskolaigazgatónak, ahol ő tanítónőként folytatja munkásságát. Itt két évtizeden keresztül népművészeti kört vezetett. 1978-tól 1998-ig a gyergyószárhegyi Szépteremtő Kaláka varró csoportjának a vezetője volt. 1990 és 1995 között a csíkszeredai Művészeti Népiskola Gyergyóalfaluba kihelyezett szövő-varró csoportját oktatta.

Több mint 80 kiállítást szervezett Gyergyóalfaluban, a környező falvakban, Erdély távolabbi városaiban, valamint Magyarországon. Előadásokat, kirándulásokat, tapasztalatcseréket irányított. Támogatta a gyergyóalfalvi falumúzeumnak és a Sövér Elek Múzeumnak a létrejöttét.

1990-től néprajzi konferenciákon, illetve szakmai folyóiratokban mutatta be néprajzi kutatásainak eredményeit. 2003-ban Gyergyóalfaluhoz kötődő személyiségek dokumentumaiból a lakásán egy emlékszobát rendezett be.

István Lajos

Korondon született 1920. október 27-én egy földműves család első gyermekeként. Tizennégy évesen a korondi edénygyárban dolgozott modellezőként.

A katonai szolgálaton a tréfás történet-, vicc-, meserepertoárjának köszönhetően különös tekintélynek, előnyöknek örvendhetett, különféle helyzetekben hasznosíthatta ezt a fajta tudását. 1943 augusztusától az Elöljáróságához felvették tisztviseelőnek. Szervezője volt a vasárnap délutáni táncnak. A megélhetés érdekében fával, dohánnyal, edénnyel, mésszel szekereskedett. 1945-ben, 25 évesen nősült meg.

A kerámia üzembn modellezőként hasznosította tehetségét, ugyanakkor ő dolgozta ki a nyilvántartásoknak, bérelszámolásoknak az alapjait: az egyéni munkanormát, a fajlagos anyagfogyasztást, a belső szabályokat. Új modelleket tervezett, amelyek hozzájárulnak a termelésnek a megkönnyítéséhez, az anyagokkal való takarékosághoz, a minőségi színvonal emeléséhez, s amelyek ugyanakkor a népi formát, népművészeti értéket is magukon viselték.

Községi képviselőnek választják meg, 21 éven keresztül töltötte be ezt a tisztséget. Nyugdíjas korában a községi múzeumot gondozta, gyűjteményét gyarapította, évfordulókra, találkozókra plaketteket mintázott, népművészeti, irodalmi szakkört létesített.

Máthé Ferenc

Vargyason született 1927. május 4-én, földműves család gyermekeként.

1944-ben gazdatiszti diplomát szerzett. 23 évesen elvitték katonának, ahol három esztendeig szolgált. Brassóban pékségben, majd Vargyason az állami gazdaságnál gazdatiszti szerepkörben dolgozott. Innen építőtelepre került, szobafestő, kőműves, ács munkákat vállalt. A havasról fát szállított. A vargyasi fémbányában kitanulta a kotrógépész mesterséget, és ebben a beosztásban dolgozott nyugdíjas koráig.

A délutáni szabadidő értelmes kihasználása érdekében kezdett faragni. A kálnoki Bálint András fafaragótól kapott útbaigazítást, biztatást, bátorítást a megkezdett munka folytatásához. 28 templomba faragott csillárt, énekmutató táblát, úrasztalát, szószékborítást. Közösségi megemlékezések alkalmával kopjafát, emléktáblát ajándékozott egy-egy történelmi esemény, személyiség tiszteletére.

Szülei halála után, 1980-ban, 53 évesen nősült. A lakását saját maga által faragott tárgyakkal, bútorokkal rendezte be, ami hamarosan a megyei sajtó tudomására jutott. Az újságírók, televíziók műsorvezetői elkezdtek népszerűsíteni tevékenységét. Kiállításokra hívták Sepsiszentgyörgyre, Barótra, Bukarestbe, Szovátára, Parajdra, Budapestre. Neve bekerült a turisztikai útikönyvekbe. A lakásán rendezett állandó kiállítás a világ legkülönbözőbb pontjairól turisták ezreit vonzza Vargyasra.

A faluban népi bútorfestő tanfolyamot vezetett, székelyföldi és magyarországi nyári táborokban adta át a fafaragó mesterséget az érdeklődő fiatal nemzedék számára.

Nyisztor Ilona

Pusztinában született 1956. július 21-én, földműves család gyermekeként. Gyerekkorában nagyapját, édesanyját hallotta munka közben énekelni. Őket hallgatva kedvelte meg az éneklést, az ő tehetségüket örökölte.

1972-ben beiratkozott a bakói tanítóképzőbe. 1978-ban, 22 évesen ment férjhez. 1989 után Magyarországra, Erdélybe hívták különböző rendezvényekre énekelni.

Főállásban óvónő, hétvégenként a pusztinai, frumoszai gyerekeket énekre, táncrea, néphagyományokra, magyar nyelvre tanítja.

Művelődéstörténeti háttér

A vizsgált népnevelők a két világháború között, és a második világháború utáni időszakban voltak iskoláskorúak, fiatalok.² Abban a korszakban, amikor a különféle nevelési intézmények, iskolák, művelődési központok, egyházak különös gondot fordítottak a parasztság nevelésére. A falukutató mozgalom,

² Nyisztor Ilona kivételével, aki 1972-ben kezdte el tanítóképzős tanulmányait.

a néphagyományok gyűjtése, illetve azok rendezőelv szerinti, színpadon történő bemutatása jellemezte a kor népművelési törekvéseit.

A két világháború között a népnevelés lehetőségeiről, feladatairól szóló értekezések a néprajzi ismereteket nélkülözhetetlennek minősítették a nép lelkivilágának a megismeréséhez. Olyan többlettudásnak tekintették, aminek a hiányával nem lehet sikeresen vezetni, tanítani, irányítani egy közösséget. Meggyőződésük szerint a magyar nemzeti művelődés alapjává a néphagyományokat kellene tenni. A népművelési munka gyakorlati megvalósításának legcélravezetőbb eszközeiként pedig a népdal, néptánc, népszokások, népviselet, népi díszítőművészet kínálkoznak (vö: Magyar 1935: 286, Györffy 1939: 14, Vita 1939: 41, Makkai 1943: 4).

A népfőiskolák, leventetanfolyamok előadásai nemzeti, keresztény öntudatra neveltek, a történeti gyökereknek, a népi kultúra még meglévő elemeinek a feltárására és azoknak a mindennapi tudásba való korszerű visszaépítésére ösztönöztek. Ezt a feltárás–visszajuttatás koncepciót követték a regöcskerésközök is, amikor a falu megismerésére és a feltárt folklór elemeknek az eredeti környezetükbe történő visszajuttatására vállalkoztak (vö: Voigt 2001: 207).

A népnevelési tendenciák tehát egy szolgáló, közösségfejlesztő magatartás kialakítására, s ezáltal az egyéni és közösségi identitás megszilárdítására, a műveltségi színvonal emelésére irányultak.

Szerepértelmezések

A fentiekben vázolt művelődéstörténeti légkörben fogalmazódott meg a vizsgált népnevelők hivatástudatában az erkölcsi-szellemi töltetet közvetítő népi kultúra megismerésének és forgalmazásának a fontossága. A diákként *falumunkára* járó fiatalokban tudatosodott tevékenységük pozitív nevelő hatása, érzékelték a kultúraközvetítés hálás fogadtatását. Ezek a kezdeti élmények hatottak pályakezdésük és későbbi tevékenységük folyamán meghatározó erővel. Ekkor formálódott bennük népnevelő elhivatottságuk, ekkor azonosultak *a nemzet napszámosa* metaforával. *Az iskolában, Bákóban volt tánccsoportunk, hegedültünk, jártunk falumunkára, magyar nyelvű műsorokat tartottunk a csángó falvakban, sok szép Petőfi verset szavalunk. S láttam, hogy az emberek mennyire örültek. Már itt elindult bennem, hogy a tanítónak nemcsak tanító kell, hogy legyen egyszerűen, hanem az ő diplomájával együtt jár, hogy népnevelő is legyen.* (A. M.)

Az értelmiségi életformára való berendezkedés az értékörző beállítódást feltételezi, illetve ezt az igényt táplálja. A felismert hivatástudat így a tudatos kultúraörzés érdekében munkálkodik. A megszerzett tudás átadása, a hagyományok tovább örökítése a közösségért érzett kötelességként, felelősségvállalásként értelmeződik.

A hagyományokhoz való kötődés, a hagyományok ismerete gazdagodási folyamatként, egy közösség életképességének a jeleként tételeződik, amit a fiatal nemzedék irányába kell újratermelni, újra bevezetni. Edward Shils szerint a hagyomány „nem képes önállóan újratermelődni vagy újra keletkezni. Csak élő, értő, vágyakozó emberek képesek bevezetni, újra bevezetni és módosítani” (Shils 1987: 34). Ezt az újratermelő hagyományközvetítést vállalják fel a vizsgált népnevelők, akik főként a fiatal generáció, azaz a jövő képviselői, irányítói, a kultúra hordozói felé fejtik ki nevelő tevékenységeiket. *S érzem, hogy nekem ezt muszáj átadni a gyerekeknek, mert ők a jövő, s most fontos, hogy kicsi korikban hallják ezt. Mert, amit most megtanul, az életiben mindig oda viszonyít vissza, oda gondol vissza. [...] Ez kötelező nekem, hogy ne csak magamnak tartsam, hanem a gyerekeket is megtanítsam erre, ők a jövő, ha ők ezt nem tudják, akkor tíz év múlva senki nem fogja énekelni.* (Ny. I.) Abból a meggyőződésükből vállalnak nevelői szerepköröket, mely szerint felhalmozott tudásuknak nincsen semmiféle társadalmi haszna, értéke, ha azt csak önmaguk számára tartogatják. Olvasmányélményeiket, elméleti, technikai ismereteiket önzetlenül adják tovább mindazoknak, akik érdeklődéssel fordulnak feléjük. Munkamoráljukat, állandó kísérletező kedvüket az a hit tarja mozgásban, hogy a megszerzett tudás hatalommal ruhazza fel birtokosát. Ezt a szemléletet mélyítik el azokban, akik nyitottak a tanítás befogadására.

A vizsgált népnevelők tudatában vannak annak, hogy az általuk képviselt tudásnak olyan szimbolikus ereje van, amely a helyi közösségben meghatározza a helyüket, és nevelői szerepkörök betöltését írja elő számukra. Tisztában vannak azzal, hogy olyan tudásrendszernek a birtokosai, amely az értelmiségi csoporthoz tartozóvá lépteti elő őket, s amelynek a megosztása az értelmiségi életforma követelménye.

A kiválasztott kutatási alanyok közül a nők tudásukat, képességeiket Istentől kapott ajándékként fogják fel, így adottságaik felismerése küldetéstudattal, szolgáló viszonyulásmóddal társul. *Úgy éreztem, hogy isteni sugallatra, tehát a Szentlélek úgy töltötte fel nekem a lelkemet, hogy én vagyok az, aki valamit tehet a gyimesi emberekért. [...] Úgy éreztem, hogy van egy küldetésem a földön, s ha a jó Isten felruházott engem valamilyen tudással, azt én tovább kell adjam.* (A. M.)

Az Isten az, aki uralja bennünk mind az akarást, mind a cselekedetet az ő akarátának megfelelően. Tehát, ha a jó Isten valamit nem akar, akkor én azt úgyse tudom megcsinálni. A jó Isten megadja az embernek a szabadságát, de válaszut elé állít, csinálod, nem csinálod, s ha látja, hogy csinálod, akkor segít. Erőt is ad, vele olyan könnyen megy. S az ember látja, hogy csinálom, de a jó Isten segedelme nélkül semmi nem lenne belőle. Olyan sokszor látom, hogyha valami rosszul indul, a jó Isten jóra tudja fordítani. Hittel nagyon sokra tudunk menni, másképpen nem. (G. I.)

Annyira örvendek, valahol van egy Isten, hogy segített, hogy az enyémmel foglalkozzam, ami hozzám tartozik, a magyarsághoz. (Ny. I.)

Eredményeiket nem önerejüknek, hanem hitüknek, Isten segítségének tulajdonítják, benne látják terveiknek, kezdeményezéseiknek a támogatóját.

Folklorizmusjelenségek

A népnevelők által a falu társadalma, illetve a külvilág felé közvetített folklór elemek, tárgyi és szellemi alkotások a hétköznapiakból kiemelt ünnepi alakzatokként funkcionálnak. Az eredeti társadalmi környezetüktől eltérő idegen környezetben kommunikálják a népi kultúra motívumai, alkotásai által képviselt erkölcsi, esztétikai, ideológiai tartalmakat. Ilyenképpen folklorizmusjelenséggel szembesülünk, egy olyan kommunikációs folyamattal, amelynek révén maga a folyamat egy önmagán túlmutató, másodlagos jelentésszinttel bír.³ A hagyományos közösségek felbomlása, a közösségi életet egykoron irányító szabályrendszerek, viselkedésformák átalakulása felszámolja azt a kontextust, amiben a folklór eredetileg kifejtette hatását. A hiány tudatosításával egy időben jelenik meg egyfajta nosztalgikus igény az eredeti állapotok visszaállítására. Ebben a törekvésben a népi kultúra az eszköz szerepét tölti be a nemzeti kultúra kialakítására, újjáteremtésére tett kísérletben. A népi kultúra különféle megjelenési formáiba sűrűsödött tudásrendszernek identitásjelölő, közösségteremtő kvalitásai vannak. A befele forduló, az elsődlegesen egyéni szempontokat, érdekeket érvényesítő társadalmi környezetben a közösséghez tartozás élménye, a közösség megtartó ereje válik rajta keresztül megtapasztalhatóvá.

³ A folklorizmus természetéről lásd: Bíró 1987a, Fejős 1981, Niedermüller 1981, Voigt 1990.

Az alábbiakban azt a folyamatot vizsgálom, amelynek során a népnevelők közreműködése, irányítása által a népi kultúra egy-egy eleme újra a mindennapi élet részévé válik.

A már említett, két világháború között társadalmi mozgalommá szélesedő falukutatás a népi kultúra gyűjtését, a falu életének minél teljesebb megismerését és megismertetését tűzte ki célul. A falukutató mozgalomban, valamint a népfőiskolákon, leventetanfolyamokon résztvevő fiatalok olyan tudástöbbletben, szemléletformálásban részesültek, amely képessé tette őket egyéni és közösségi problémáiknak a felismerésére, azok képviselésére. A tanfolyamok hagyományápoló koncepciója, az ott elsajátított népdalok, néptáncok, népi mesterségek, színdarabok, világnézeti ismeretek egy hangsúlyosan népművelő, nemzetvédő attitűdöt formáltak. Ezt az alapbeállítódást fokozta a szocializmus idején a tanítókra bízott kötelező kultúrmunka követelménye. Eszerint a tanítóknak az iskolai oktatáson kívül népművelői feladatokat is be kell tölteniük.⁴

A vizsgált népnevelők hivatástudata, a közösségi, főként művelődési élet irányításában betöltött szerepe tehát bizonyos mértékben a központi hatalom elvárásának következményeként aktivizálódik. Azok a népművelők, akik főállásban tanítók, a kultúrmunka keretei között végzik iskolán kívüli nevelő tevékenységüket, a többiek pedig munkahelyükön vagy szabadidejükben nevelik a munkatársakat, a falubeli vagy idegenből érkező érdeklődőket.

Mint már jeleztem, a népi kultúra kelléktárából elsősorban az ünnepi, reprezentációs céllal bemutatható elemek válogatódnak ki az elsajátításra, és közösségi szimbólumként való forgalmazásra. Maga az elsajátítás is ünnepi eseménynek számít, amit tovább fokoznak az ünnepi kontextusban történő színpadra állítás forgatókönyvei.

⁴ Ennek a kultúrpolitikának az előzménye az Eötvös-féle tanügyi reformban gyökerezik, amely a nevelés egységét vallva a tanítók feladatkörét az iskolán kívüli oktatásra, nevelésre is kiterjesztette. Ennek a rendeletnek az értelmében a tanítónak néptanítói, felnőttoktatói és népművelői funkciókat kell betöltenie. „A tanító íratlan kötelességei közé tartozott, hogy a településen dalárdát, színjátszó csoportot, később helytörténeti kört alakítson és vezessen” (Kiss 2000: 15). Károlyi Sándor is hasonlóan gondolkodik az iskolán kívüli népoktatásról: „A tanítósnak nem szabad az iskola négy fala közé eltemetkeznie, hanem ha valódi hivatását betölteni akarja, ha ekként élni és érvényesülni akar, úgy mielőbb a társadalmi munkatérre kell lépnie. Ha van benne erő, tehetség, érték, akkor valóban győzni fog, míg ha időleges kedvezőtlen körülmények megtörik energiáját, s reményteljes munkakedvét, akkor saját sorsát pecsételte meg” (Károlyi 1914: 85).

Néptánc és népdal

Erőteljesen látványos, kiterjedt közönséget vonzó és szórakoztató folklór-műfajnak minősül a néptánc és népdal. Olyan tudáselem, amelyet szinte teljességgel kiszorítottak a mindennapi gyakorlatból a modern zeneirányzatok, s aminek az újratanítása arra a személyre hárul, akinek még birtokában van a tovább örökítéshez szükséges motívumkincs. A tánctanulásra, népdaléneklésre tehát a mindennapok szerkezetéből időt kell elkülöníteni, szervezés, irányítás hatására épül be újra a használatba. Nem kizárólagos, hanem alternatív tudásként funkcionál. Az éppen érvényben lévő populáris regisztert egészíti, bővíti ki. Nem helyette, csupán mellette elevenítődik fel, egyfajta másságot, többletet képviselve. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a populáris regiszter a hétköznapi, míg az újra elsajátított népi kultúra az ünnepi tudást testesíti meg. Rendkívül szemléletesnek érzem azt a gesztust, amint Antal Mária gyimesbükki tanítónő a diszkóban székre állva közli a fiatalokkal táncsoport-létesítő szándékát. Ez az az élettér, ahonnan össze kell gyűjteni, ahonnan ki kell emelni a néphagyományok továbbvivőit. Ezt a sajátos, távolságtartó pozícióból talán reménytelennek tűnő helyzetet is kezelni tudja a pedagógusi rátermettség. A szimbolikus értelmiségi magaslatról való leereszkedés, az emberközelség, a szeretetteljes viszonyulás képes megnyeri a fiatalok lelkesedését, érdeklődését a népi kultúra ügyének. *Egy este bementem ide a diszkóba, villanó fények, egy csomó tyúkbél ott a földön. Mentem, s mondom, te, mit csináltok, hol vagytok. Akkor határoztam el, hogy felállok egy székre, s elmondom, miért jöttem. Mondom, valamit gyűjtsatok fel, hogy lássam, hogy hol vagytok. S aztán elmondtam, hogy ne, figyeljetek ide, én nagyon szeretném, hogy egy táncsoportot szervezzünk, remélem úgy gondoljátok, hogy ti lesztek a táncosok. Mondtam, hogy mit is akarok. Na aztán meg is beszéltük, mellettem voltak. Tizenöt párt egyből verbuváltam, és akkor el kezdtem a táncitanítást.*

A néptánc, népdalok elsajátítása nem csupán önmagáért történő cselekvés. Az életre keltett hagyomány olyan rendkívüli tudásnak számít, amit nem lehet a település határai közé szorítani, amit meg kell mutatni a világnak, mint a minőségi életvitel gyakorló közösség jelképét. Ebben az esetben a tánc házas turizmus közvetett⁵ válfaját érzjük tetten, amelyben már nem az adatközlők közvetítik a folklórt, hanem azok, akik közvetlenül az adatköz-

⁵ A tánc házas turizmus három válfajának – közvetlen, átmeneti és közvetett – fogalomhasználatát Szabó Zoltántól kölcsönözöm (Szabó 1998: 180).

lőtől tanulták. A vizsgált esetekben előfordul azonban a táncházas turizmus átmeneti típusa is. Nyisztor Ilona pusztinai népdalénekes ugyanis az általa tanított gyerekekkel és az idősebb generáció képviselőivel együtt lép fel moldvai falunapokon, erdélyi, magyarországi rendezvényeken, mintegy valószínűként szemléltetve a hagyományozódás apától fiúig ívelő kontinuitását. Ez alkalommal a folklórt hagyományos környezetéből kiszakítva színpadi produkcióként ismerhetik meg a nézők. Ilyenkor maguk az utazó személyek az adatközlők. Fellelhető továbbá a táncházas turizmus közvetlen típusa is, amikor a régióban szervezett táborokban, vagyis saját környezetében ismerheti meg a folklórt az arra kíváncsi turista.

A különféle fesztiválokon az idegen közönség előtt bemutatott műsorok sikere a lokális tudás tekintélyét növeli, arról győzi meg az előadókat, hogy egy értékes, mások által is megbecsült kultúrának a tagjai. Az elismerő, szeretetteljes fogadtatás hatására tisztázódik bennük, hogy lokális, nemzeti identitásuk a világ bármely részén felvállalható. Ugyanakkor az értékelés következményeként egyre erősebben kötődnek régiójuk hagyományelemeihez, egyre nagyobb lelkesedéssel sajátítják el az átadott ismeretanyagot.

Színjátészó csoport

Egy másik, szórakozásra, önművelésre és mások művelésére lehetőséget adó keret a színjátészó csoport. Olyan népművelési forma, amelyben a cselekvő részvétel által egyrészt a szereplők azonosulhatnak a színmű közvetítette nemzeti, erkölcsi, magatartásbeli eszményekkel, másrészt a mű üzenetén keresztül a hallgatóságnak is gazdagodik az érzelem- és gondolatvilága.⁶

A színművek tematikai felhangjait az állami hatalom igyekezett irányítása alatt tartani. A rendelet értelmében olyan darabokat kellett műsorra tűzni, mely a fennálló rendszer politikai eszméit, jelszavait népszerűsítette. A hatalmi elvárással szemben azonban megjelent a hatalom kijátszásának, az ellenállásnak a formája is. Egyéni ötletekkel, leleményességgel, furfanggal érvényesíthető volt a saját akarat, a közösségi érdek is. Nemzeti érzelmeket mozgósító népszínművek oly módon kerülhettek például színpadra, hogy a mű eredeti címét semleges hangzásúra cserélték, miközben a szöveg változatlan formában jelenítődött meg. *Abban az időben a Művelődés hozta azokat az egyfelvonásos kulákkigúnyolókat. Hát én nem ezt csináltam.*

⁶ A műkedvelő előadások népművelésben betöltött szerepéről: Rózsa 1978, Nevelős 1978.

Elévettem Karinthynak a Szék című szatírját, vagy Móricz Zsigmondnak a műveit, népszínműveket, mint például A csikós, A lelenc, A bor, Nem élhetek muzsikaszó nélkül. Na de ezek tiltott darabok voltak, s be kellett jelenteni a Megyei Tanácsnak. Például amikor A lelencet tanítottam be, akkor egyszerűen új nevet adtam neki: Győz a szerelem. [Nevet.] S akkor kijöttek, hogy hadd lám, Csomafalván milyen szerelem győz. Nahát ez elsimult, nem lett nagyobb baj belőle, de így folytak ezek a dolgok. (G. I.) Ebben az *ambivalens* diskurzusban a megkettőződött identitás, a nyilvános én és az igazi én (Lőrincz 2004: 69) egyidejű érvényesítését érhetjük tetten, egy olyan harmonizációs gesztust, amely a hivatalos kultúra és a személyes meggyőződés közti feszültség feloldására törekszik.

A bemutatott népszínművek bekerülnek a közösség érdeklődési horizontjába, beszédmódjába, megteremtve ezáltal a szabadidő eltöltésének tartalmas kereteit. *Mindig nagy hatása volt, szerették, nagyon sokan megnézték, s utána beszélgettek is róla, a szereplőket is értékelték, a mű mondanivalóját keresték. A fiatalok keresték a szórakozási lehetőséget, s ebben megtalálták, nem kellett nekik könyörögni.* (G. I.)

Jóllehet a népművelést az államilag kidolgozott követelményrendszer szorgalmazza, nem téveszthetjük szem elől a személyes indíttatás ösztönző hatását sem. Gyimesbükkben a diktatúra évtizedeiben beszüntették a magyar nyelvű tanítást, s vele együtt a magyar nyelvű kultúrtevékenységet. Antal Mária tanítónő, mintegy kompenzációs szándékkal a korszak szellemi mulasztásaiért, a rendszerváltozás után újakezdte tudatos népművelő tevékenységét. 2004-ben talált rá egy gyimesbükki történetre, a *Gyimesi vadvirág* című népszínműre, amit Gyimesbükkben 1938-ban adtak elő utoljára. Ezt a darabot 66 év után sikerült újra színre vinnie. Mivel személyesen ismeri a falubelieket, kellő ráérzéssel társította hozzájuk az egyes szerepeket. Egyenként kereste fel a kiválasztott szereplőket, ismertette velük szándékát és felkérte őket a színdarabban való részvételre.⁷

Hogy a falu társadalmában a 21. században is igény van a népművelésre, azt a *Gyimesi vadvirág* regionális fogadtatása kellőképpen igazolja. Gyimesbükkön egymás után kétszer került sor a színmű bemutatására, mivel első

⁷ Ez a kezdeményezés a csikszenttamási Bálint Lajos plébános újításához hasonlít, aki az 1930-as években magukat a falusi gazdákat és asszonyokat vont be az előadók közé, hogy ily módon felszámolja az előadók és hallgatók közé ékelődött válaszfalat. Ennek hatására a nép bekapcsolódott a szellemi munkába, s otthon kezdte érezni magát a kultúrházban (vö: Bözödi 1938).

alkalommal a terem szűknek bizonyult az érdeklődő közönség befogadására. Utána pedig a szomszéd községekben, Gyimesközéplekon és Gyimesfelsőlokon, majd Csíkszeredában is teltház előtt játszották a darabot. Meghívást kapott továbbá a csoport egy magyarországi turnéra, ahol több városban is felléptek. Az előadások recepciója pezsgést, szellemi megújulást hozott a közösség életébe. A szereplők között megerősödtek a kapcsolatok, barátságok, lelki kötődések szövődtek. Úgy érzékelik, egy olyan folyamatnak, kulturális körforgásnak a résztvevőivé váltak, amely megtöri a hétköznapi egyhangúságát, amely valódi tartalommal tölti meg az életüket.

Népviselet

A népi kultúra színpadon történő megjelenítésének kizárólagos kelléke a népviselet. Népviseletbe öltözve szólaltatják meg a népdalokat, mutatják be a helyi táncokat, a népszínművet, népviseletben vesznek részt a táncház találkozón, népdalversenyen, és a különféle vallási ünnepeken, mint például az elsőáldozáson, bérnialáson, csíksomlyói búcsún. A felöltés gesztusát az elit szervezi és kezdeményezi, abból az ideológiai meggyőződésből, hogy a népi kultúra által közvetített értékeket kizárólag népviseletben illik forgalmazni.

Az irányításban tetten érhető az autentikusságra való törekvés is, miszerint kizárólag a régi, azaz a szebb motívumkinccsel varrt ruhadarabokat érdemes viselni. *Egy dolog, amiért büszke vagyok, egy népdalversenyen bemutattam két fiút, aki fel volt öltözve régi népviseletbe. Eléhvívtam őket, s mondtam, látjátok-e, milyen szépek ezek a legénykék. Tudjátok-e, miért? Azért, mert régi népviseletbe vannak öltözve, amit hordottak az ősünk. Nem mondtam, hogy milyen csúnya, amit ti hordtok, nagy lapis, rózsás, szembeszökő színekkel. De azt mondtam, na azt szeretném, ha a következő népdalversenyen minden fiú így lenne öltözve, régi népviseletbe. [...] Nem szeretnék megsérteni senkit, de azt szeretném kiemelni, hogy a régiek milyen szép dolgokat tudtak.* (Ny. I.) Az eredeti értékjellegének a hangsúlyozása, annak eszményítése újra pozitív kötődéssé alakítja a népviselethez való viszonyulást. Az elvi kötődésen túl ugyanakkor beindul a népviselet újratermelésének a folyamata is. Nyisztor Ilonának az ősök tudásáról, széperzékéről kifejtett véleménynyilvánításai nem maradnak visszhangtalanul: az édesanyák elkezdik ugyanis a régi népviseletet varrni

a gyerekeiknek.⁸ Ilyen típusú újraalkotó folyamat bontakozott ki az értelmiség irányítására a két világháború között *szótteszmozgalom* néven, aminek Domokos Pál Péter mellett arisztokrata nők, lelkész-feleségek, tanítónők álltak az élére. A szövés-varrás megszervezése, az abba való személyes bekapcsolódás, a viselés által országszerte terjesztették, népszerűsítették a mozgalmat (vö: Szócsné 2005).

A népviselet felmutatásában a média is jelentős szerepet játszik. Mivel főként a rendkívüli kíváncsi, a hétköznapitól eltérőt kívánja megörökíteni, azokat kapja lencsevégre, akik egyedülvalóságukkal kitűnnek a tömegből, akik színfoltját jelentik egy eseménynek. Ennek az attitűdnek a hatására érzik a népviseletükből kivetkőzött frumószaik a csíksomlyói búcsún mellőzött pozícióban magukat, amikor azzal szembesülnek, hogy csak a népviseletben érkezett pusztinaikat filmezik, fényképezik az idegenek. A mellőzöttségre adott válaszként az asszonyok előkeresik a láda fenekéből a régi mintákat, s gyermekeiknek népviseletet készítenek.⁹ Innentől kezdve a népviselet felöltéséhez már nem a szégyellnivaló, divatjamúlt képzet, hanem a szeretetteljes, büszke ragaszkodás társul.

A népviselet az ünnepnek, a hitvalló identitásnak (Bausinger 1983: 439) az eszköze. Reprezentációként, másodlagos jelként funkcionál. Már nem csupán öltözetdarab, hanem önmagán túlmutatóan a nemzeti, lokális öntudat jelölője, ami tartást, méltóságot ad viselőjének.

Tárgyalkotás

A népnevelés egy másik típusa az intézményes tárgyalkotási gyakorlat. Itt a népi kultúrának azokat a tárgyait alkotják meg, alkotják újra, amelyek vissza kerülnek a lakásdíszítésbe, amelyek a népművészeti vásárokon, kiállításokon magát a nemzeti kultúrát jelképezik.

⁸ Bíró Zoltán és Gagy József szerint a folklorizmusjelenségek olyan kereteket teremtenek, amelyben az erkölcsi, ideológiai, esztétikai célkitűzések megvalósíthatóak. Ezekhez a keretekhez pedig hozzárendelnek egy nyelvet, a beleélés viselkedésbeli paradigmáját, vagyis a megjelenés jellegét, az öltözködést, beszédmódot, gesztusokat (Bíró–Gagy 1987: 177). Esetünkben az elsajátítandó nyelv a régi népviselet. *Mondtam, hogy Keszthelyre csak az tud eljönni, akinek régi népviselete van.* (Ny. I.)

⁹ Lásd Balázs Lajos és szerzőtársai megjegyzését: „A népviselet készítése nem rutinszerű tevékenység többé, hanem kiemelt, többletjelentésekkel megterhelt gesztus” (Balázs et al. 1978: 215).

Az általam vizsgált esetekben a tárgyalás a Népművészeti Kör, Népművészeti Iskola, a Szépteremtő Kaláka, a Kerámiaüzem, illetve nyári táborok keretei köré szerveződik. Tervszerűen kidolgozott foratókönyv alapján, élményközpontú módszerek alkalmazásával kerül sor az ismeretek átadására. Az együttlétek során olyan légkör teremődik, amit a szellemi-lelki növekedés, az alkotás öröme tesz emlékeztetéssé.

Az alkotás folyamatát a generatív művészeti elv érvényesítése, az állandó gondolkodás, a teremtés gesztusa hatja át.¹⁰ Gál Irma olyan fokú érzékenységgel, hozzáértéssel kezeli a szövés-varrás motívumkincsét, hogy a hagyományos mintákból komponált variációi a fiatal nemzedék számára is vonzóvá válnak. A varrottasoknak többféle öltéstechnikáját találja ki, új szötteleléseket honosít meg. Átformálja, módosítja, újrafogalmazza a hagyományt, saját változatokat teremt oly módon, hogy közben következetesen a hagyomány keretein belül marad. A különféle technikák megtanítása mellett elméletileg is megalapozza az elsajátítandó ismeretanyagot. A hagyományos motívumkincset a mögötte álló jelképrendszer kontextusában látta. Előadásokat tart, interaktív szemléltető eszközöket alkalmaz a megértés, az elsajátítás megkönnyítése érdekében. Filmeket vetít a varrottasok elkészítési módjáról, a népművészeti törvényszerűségekről.

István Lajos a korondi kerámiagyárban szaktudásával, technológiai újításaival a termelés minőségét és mennyiségét növeli. A modellek kopását megelőzendő gipsz helyett alumíniumból készíti el őket. A fajansz és porcelángyáraktól tanulta alkalmazni kezdi az öntési eljárást. Bevezeti a fekete kerámia termelését. Mintagyűjteményt hoz létre, mely üzemi múzeum-má alakul. Technológiát és anyagismeretet tanít a szakiskolában. Parajdon a turistáknak kerámiatanfolyamot vezet.

Megvalósításain keresztül sikerült kifejlesztenie környezetében az intellektuális értékekhez való pozitív viszonyulást. Nemcsak az intellektuális fejlődés morális jelentőségét hangsúlyozta, hanem a tudás gyakorlati alkalmazhatósága és a gazdasági haszon közötti összefüggést is megteremtette.

Az elkészítendő tárgyak formavilágának, a készítés technológiájának a kísérletezése és alkalmazása, maga az alkotás folyamata tehát szakértői közreműködés mellett történik. A szakmai irányítást, a tudás átadását minden esetben következetes gyűjtés, önképzés előzi meg. A népművészek a még élő vagy könyvekben megörökített folklórelemekből válogatják ki az alkotásra

¹⁰ A folklórnak az esztétikai nevelésben betöltött szerepéről: Voigt 1975.

és forgalmazásra érdemesnek ítélt tárgyakat. Az alkotás megszervezése, a különféle fórumokon történő ismeretközlés, az elkészült darabok közszemlére bocsátása, értékesítése valójában egy gazdasági folyamatot hoz lendületbe (vö: Bíró 1987b: 94–96).

A népi kultúrát reprezentáló tárgyak a különböző ünnepi eseményekhez látványteremtő és öntudaterősítő háttérként szolgálnak. Azt az üzenetet közvetítik, hogy a tárgyalkotó népművészet még mindig része a jelennek, és olyan rendkívüli értéket képvisel, amely ünnepélyessé, méltóságteljessé formálja maga körül a világot.

Irodalmi kör

Intellektuális gyakorlatnak minősül a mikrotársadalomhoz kötődő jelentős személyiségek által közvetített értékrendszernek a mindennapi tudásba való beemelése. A helyi közösségben született, vagy a későbbiekben ott élő íróknak, költőknek, pedagógusoknak, tudósoknak a kollektív emlékezet segítségével történő felidézése egy-egy irodalmi kör keretében valósul meg. A még élő emlékeknek az összegyűjtése, lejegyzése elvégzendő feladatként értelmeződik. Maga a nyomkeresés és az emlékjelhagyás folyamata pedig erőteljesen rituális kontextust szervez maga köré. A rekonstruált emlékek ünnepélyes események kíséretében elevenítődnek fel, illetve helyeződnek ki a kulturális emlékezet számára. A közösségben létesített emlékszoba „ad otthont” a megőrzésre érdemes életművek tárgyiasult alakzatainak, a szöveggé formált élményeknek. Az életpályákról birtokba vett ismeretek megosztását a tiszteletadás gesztusa kíséri. Az egyes személyiségek emlékére állított szobor megkoszorúzása, s az esemény csoportkép általi megörökítése a kimerevítés, az én is jelen voltam erejével hat.

Tapasztalatcsere, kiállítás

A nevelés eszközeinek nemcsak a lokális társadalom hagyományelemei bizonyulnak, hanem a környező települések tudáskészlete is, ami egy-egy tapasztalatcsere, közös kiállítás keretében válik hozzáférhetővé.

A nevelés alakzataiként funkcionálnak a régió emlékhelyeinek, természeti látványosságainak a megtekintésére szervezett kirándulások is. Ezek az alkalmak a regionális identitást szilárdítják meg, továbbá tartalommal töltik fel a szülőföld iránt kialakult elemi kötődést.

Forrásközlés

Nevelési formának tekinthető a helyi társadalomban végzett gyűjtéseknek a különböző konferenciákon való ismertetése, illetve az írott anyagnak a sajtóban, kulturális folyóiratokban, szakmai kötetekben történő publikálása. A tudásnak ez a típusú megjelenése elsősorban a külvilág felé közvetítődik, a szakmai közönség számára jelent fontos adalékot. A vizsgált népművészek, tanítók újabb adatokkal egészítik ki, illetve támasztják alá a néprajztudomány eredményeit. A folyamatos kíváncsiság, a tudásszomj sarkallja őket arra, hogy szemlélődőként, a közösségbe beolvadva kutassák vidékük még élő szokáselemeit. Az eredmények felmutatásának, a szélesebb közönség előtti megmutatkozásnak a lehetősége a szakmai elégtétel és munkakedv újabb távlatait nyitja meg számukra.

Elismerés, avagy az elismerés hiánya

Egyéni és közösségi reflexiók

A népnevelők saját közösségükben kifejtett tevékenységének meglehetősen ambivalens fogadtatása van. A feljűk irányuló viszonyulásban mintha különválna az egyszerű embereknek és az értelmiségi rétegnek a magatartása, illetőleg némi szembenállás mutatkozik az általuk érzékelt reflexió, valamint a közösség által megfogalmazott véleménynyilvánítások között.

A gyerekek, fiatalok rendkívül hálásak azért a tudásért, amelybe beavatást nyertek. Úgy érzékelik, szellemi forrásaik reprezentálása kitágítja számukra a világot. A különböző rendezvényeken való fellépésükkor az addig átjárhatatlannak vélt falujuk határából újabb és újabb fizikai térbe léphetnek be, ami szellemi-lelki távlatokkal gazdagítja az életüket. *Nagyon büszke vagyok, hogy megtanultam azokat, amik voltak régen. Nagyon tetszik nekünk, hogy az ismeretünk nagyobb lesz, hogy mi is egy faluval többet látunk.* (Sz. M.) *Jó hogy van, aki tanítsa a gyermekeket, aki vigye, hogy lássanak, tudjanak, kicivilizálódnak, elébb látnak, még vagy tíz lépéssel es, mint akik itt maradnak a faluban.* (L. K.) Számukra tehát a kultúra ismeretének és forgalmazásának kézzelfogható haszna van, a tudás a továbblépés eszköze, egyfajta *mobilizációs csatorna* (Vercseg 1998: 31).

Nyisztor Ilona nemcsak a fiatal nemzedék számára teszi lehetővé, hogy az erdélyi, magyarországi közönség előtt megmutatkozhasson, hanem

azoknak az idős embereknek is, akik teljes bezártságban éltek le a mindennapjaikat, s akiknek ez a kilépés bizonyul életük legörömtelibb eseményének. *Ha ő ne lett volna, mi Magyarországot nem láttuk lenne meg. Ő minket esszegyűjtött, mert tudta, hogy tudunk énekelni magyarul, tudta, hogy tudunk táncolni régi táncokat. Ő tanított minket ki. Pedig mi nem tudtunk írást, de tudtuk a régi táncokat, a régi énekeket, s azért vitt minket Magyarországra. Még a parlamentbe es béhordozott.* (E. A.)

A tehetséges gyerekek szüleit a továbbtaníttatás vállalására biztatja, akik hálával tudatosítják, hogy ezáltal gyerekük egy másfajta életformával azonosulhatott. *Az ő keze közül kerültek ki. Meglátta, hogy az a leánka mit tud, s megmondta a szüleinek, hogy a leánkát csapjátok elé. S most a szülei nem tudják, hogy köszönjék Ilonának, hogy a leánka elément. S ez neki jól esik, hogy az ő keze után valaki kívülágosodott.* (L. J.)

Az ő fellépéseinek tulajdonítják, hogy Pusztinának neve van a világban: *Most tudják egyebütt es, hogy van Pusztina, ahol csángó emberek vannak, még tartják a magyar nyelvet.* (S. I.) Kezdeményezését teljesen egyedülállónak¹¹ látják Pusztinában, ő az egyetlen, aki szívügyének érzi az ének és tánc-kultúra módszeres tanítását. *Ő volt az első, aki a fiatalokat táncra kezdte tanítani. [...] Ő az egyedüli, aki ezt tudta csinálni, más nem.* (Sz. A.)

Nyisztor Ilona a falubeliek körében semmiféle ellenségeskedést nem tapasztal. Úgy érzi, tiszteletben, megbecsülésben részesítik a munkájáért. Felmerül a kérdés, hogy ez a teljes körű elismerés vajon annak tulajdonítható, hogy Pusztinából még hiányzik az a tétlen értelmiségi réteg, akinek szemet szúr a közösségért tevékenykedő életmód?

Antal Máriát Gyimesbükben a fiatalok és a szülők ugyanilyen típusú elismerésben részesítik. A falubeliek kiváló egyéniségnek tartják, aki rég nem tapasztalt szellemi értékeket közvetít feléjük. *Olyan jó érzés volt, hogy a gyermekek szülei olyan nagyra értékelték a munkámat. Előadás után meghívtak vacsorára, s elmondta egy időseember, hogy hatvan éve nem volt ilyen az óvodában. [...] Az egyszerű emberek, a szülők annyira örvendtek, nem tudták, hogy köszönjék meg, úgy örvendtek, hogy én foglalkoztam a gyermekekkel, s akartam, hogy valami legyen, hogy valami szépet mutassak meg a falunak.*

¹¹ A gyerekek beszámolnak arról, hogy egyik esztendőben a sepsiszentgyörgyi Ségercz Ferenc furulyázni tanította őket. Ő tehát kívülről egy bizonyos időtartamra érkezett a faluba, ezért nem tekinthető tevékenysége a Nyisztor Ilonáéval azonosnak.

Antal Mária a kollegái részéről azonban nem érzékel semmiféle elismerést az iskolán kívül végzett tevékenységéért. Sokkal inkább a támogatás hiányával, az irigységgel szembesül. *Az akkori iskolaigazgató egyáltalán nem segített, és nem élvezték, hogy én valamit csinálni akarok, és ki akarok törni az egész régi rendszerből és mindenből. [...] Amelyik percen én próbáltam valamit csinálni, azon a percen megjelent az irigység. Láttam egyes kollegáknak az arcán a kétségbeesést, hogy ez valamit csinál, és mért akar kitörni a többi közül. Önként vállalt feladatai kiemelik a rutinmunkát végzők sorából, ami egyértelműen feltűnést, adott esetben nem tettszést vált ki azokból, akik nem kívánnak többlet terhet vállalni.*

Antal Mária munkájának reális hatását a fiatalok és a szülők viszonyulásmódjából méri le. Az általuk tanúsított tisztelet, szeretet erősíti benne a meggyőződést, mely szerint intézményes elismerés hiányában is érdemes töretlenül dolgozni. *Én az egyszerű emberek részéről soha nem éreztem irigységet, durva megjegyzést. Ez is tartott meg tulajdonképpen, amikor el voltam keseredve, a szülőknak a mosolya, az úton a tisztelet, amit tanúsítottak irányomban. Aztán utána megértettem, hogy dolgozni kell anélkül, hogy várjad valakinek az elismerését, s ha majd valaki elismeri a munkádat, az nagyon jól fog esni. Nem is érdekel, hogy kinek mi a véleménye, a lényeg az, hogy kell dolgozzam.*

Ugyanakkor határozottan érzi, hogy a gyimesi hagyományok fennmaradásáért tett erőfeszítése miatt bekerül a közösség emlékezetébe, hogy az általa felmutatott, tudatosított értékek majd rá fogják emlékeztetni a tanítványait. *Én tudom határozottan, hogyha meghalok is, ezekről a táncokról, amiket én tanítottam nekik, én fogok eszükbe jutni, tehát nekem kárpótolva van ezen a téren minden ellenségeskedés. Én nekik csináltam, miattuk, az egész gyimesi emberekért.*

Gál Irma az elért eredményeire adott válaszként szintén érzékel némi rosszallást, irigységet a szakmabeliek irányából. *Azt vettem észre, hogy a falu nagy része engem nagyon szeret, mert nem tudok úgy az utcán elmenni, hogy két, három ember ne puszilgasson meg, ne simogasson meg, ne ölelgessen meg. Viszont vannak olyan emberek, akik ezt valósággal rossz néven veszik, s ha a nevemet hallják, hidegrázásuk van, s ezek a személyek, ha utánuk nézek, a nagyravágyók, karrieristák, irigyek, rosszindulatúak. Olyan is volt, hogy a szövökönnyemet egy egész nagy társaság előtt kihirdették, hogy kiadják, valaki megfúrta, s nem tudják kiadni. Ezek az ellenségeskedések a szakma részéről érkeznek. Az egyszerű emberekkel nincs gond. Annyi támogatóm volt, három történelmi egyház támogatott, egy*

rakás szerény szakember támogatott, akik nagyműveltségű, igaz emberek. Ők mindig támogattak. A kicsinyes, törtető, irigy, rosszindulatú emberekkel van nekem állandóan problémám.

A falubeliek véleménynyilvánításaiban azonban semmiféle előítélet nem érhető tetten. Egybehangzóan a közösségi élet mozgatórugójának tartják, akinek önfeláldozással sikerült a közösségi érdeket az egyéni érdekek fölé helyezni. Munkássága által azt valósította meg, amit egy tanítónőnek – különösen Erdélyben – kötelessége: a népművészet oktatásán keresztül a magyarságtudatot, a helyállást erősítette. Úgy tanított kézimunkázni, hogy az valódi felüdülést, szellemi, lelki gyarapodást jelentett. Kedvességével, nyitottságával, igazságérzetével lopta be magát az emberek szívébe, szavainak, tetteinek hatására egészen személyes kötődések teremtődtek. Hivatástudata, akaratereje, közösségteremtő képessége, az emberekhez való szeretetteljes viszonyulásmódja követésre érdemes életforma mindazok számára, akik figyelemmel kísérik eredményeit. Jelenléte igazi áldás, kiváltság Alfalu népének. *Nagyon szerencsésnek tartom Alfalut azért, hogy Irma nénit az Isten iderendelte.* (H. I.)

Máthé Ferenc és családja a falu részéről közömbösséget, szűklátókörűséget, rosszindulatot tapasztalnak. Úgy vélik, a falubeliek nem értik, hogy az a tudás, ami a birtokában van, az nem kizárólag az ő tulajdona, hanem a nemzet, a közösség értékrendszerének a képviselője. *Képtelenek felfogni, az apám életműve nem fitogtatás, magamutogatás, nem önérdék, hanem a faluért, az egész székelységért küzdött legjobb tudása szerint, fáradhatatlanul.* (K. G.) Hitük szerint más vidéken nagyobb tiszteletnek, megbecsülésnek örvendené, boldogabb lehetne. *Szerintem messze nem kapja meg azt a tiszteletet és elismerést a szűkebb környezetétől, amit megérdemelne, és amit talán máshol megkapna. Biztos zavarja, és elszomorítja, hogy ezeket a dolgokat ismeretlen emberektől, távoli helyeken mégis megkapja, megkapta, bárhol is fordult meg a világban. [...] Egy más vidéken bizonyára sokkal boldogabb tudott volna lenni.* (M. Cs.)

Máthé Ferenc igazi szakmai elégtétele, hogy fiában látja életműve folytatását, aki fogékony volt a mesterség tökéletes elsajátítására.¹²

¹² Máthé Ferenc más vargyasi fiatalokat is tanított fafaragásra, de ők egy idő után hálátlanok lettek, elfordultak tőle. Amikor közöltem vele, hogy az egyik sikeres tanítványával szándékosan a Máthé Ferenc személyiségéről beszélgetni, akkor ő határozottan kijelentette: nem szeretné, ha az ő véleménye vele kapcsolatosan megjelenne. Én pedig a kutatói etika alapvető követelményének éreztem a kérését tiszteletben tartani. Ily módon nem reprezentálható az a hatás, amit a tanítvány életében betöltött, de a távolságtartás semmiképpen nem a mester–tanítvány viszony ragaszkodásáról, őszinteségéről beszél.

Máthé Ferenc művészete azonban némiképpen beépült a falubeliek életébe. A közösségi megnyilatkozások tükrében tevékenysége megbecsülésnek, elismerésnek örvend. Értékelik az alkotásait, tehetségét, munkaszeretét. Őt tartják a legjobb vargyasi faragónak. *Vannak még más faragók is, de ők nem olyan felkapottak. Feri viszi a prímet. Ferinél jobb nincsen.* (V. M.) *A faragást illetően kitűnő, a figurális faragászat, állati motívumok, rajzolás, vésőkezelés szempontjából. Jó arányérzéke van, szépen dolgozik, tisztán dolgozik. Ő a legjobb a faluban a faragászat szempontjából. A munkái bármikor, bárhol megállják a helyüket. Arányosak, jól kidolgozottak.* (J. G.) Jellemével, megfaragott tárgyainak tematikájával értékekre irányítja a figyelmet, szemléletet, azonosságtudatot formál. *Amit ő megfaragott, azt a szívéből faragta, a községhez fűződik minden legendája, mondája, s a magyar történelmi hősökhez, nagy fejedelmekhez. Igaz magyar ember, s a művein keresztül azt próbálja az embereknek megmagyarázni, hogy igenis, itt voltunk, itt vagyunk, itt leszünk, magyarok voltunk, s magyarok is maradunk. Nagyon nagy a magyar érzete.* (T. R.) Megbecsülik emberi tartásáért, igazságérzetéért, tudásának átadásáért, önzetlen közösségi szerepvállalásaiért. *Ő nem fogadja el azt, hogy valaki ne mondjon igazat, s a saját igazáért kiáll, ha nem tudom, mi van, akkor is. Az a régi, igazi székel, aki a szavának áll, s mástól is azt várja el. A munkát szereti, tiszteli, az embereket szereti, tiszteli. A közért nagyon sokat tett valamikor, mikor még fiatal volt, a falu sorsát a szívében viselte.* (T. R.)

A falubeliek Máthé Ferenc szakmai kvalitásain túl negatív jellemvonását is megnevezik, ami a nyakas, makacs, keményfejű székel kifejezésekben verbalizálódik. E miatt a tulajdonsága miatt került szembe nem egyszer a falubeliekkel, a vezetőséggel. Az igazságtudata, saját határozott meggyőződése, a minden körülmények között megmondom a magamét magatartása rendszerint konfliktusok forrásául szolgált. *Sokszor sajnáltam a nyakasságáért, a macacsságáért, amit a környezettel szemben, vagy az akkori állami hatalommal szemben tanúsított. [...] Eléggé nehezen lenyelhető egyéniség a falutársai számára. Éppen az igazságérzete miatt. Mindig akadt kisebb nézeteltérés, mert megmondta az igazat.* (G. O. A.) *Feri bácsi olyan keményfejű székel, aki tud egy irányt, s abból nehezen tér ki. Meggyőzni őt semmiről sem lehet. Az ő meggyőződését megváltoztatni nem lehet, ha ő egyszer azt mondja, hogy á, akkor á, hiába magyarázod, ő kitarat mellette. Aztán általában mindenkiben talál hibát, saját magát nem nagyon szokta kritizálni, általában problémája van mindenféle vezetőséggel.* (J. G.)

Mindent összevetve, Máthé Ferenc életműve példaértékű a közösség számára. Hiteles népművészként tartják számon, gerinces magatartása, alkotásai által gazdagodnak, emberi, szakmai tudást sajátítanak el tőle.

István Lajost a korondiak a falu színes egyéniségének, élő emlékezetének tekintik, akit az évtizedek alatt felhalmozott tudása miatt gyakran megkeresnek egy bátorító tanácsért, segítő gesztusért. *Nagyon finoman tudta az embereket irányítani, itt-ott, nagyon sok embernek tanácsot adott, ismert a falu régiségét, ismerte a falu birtokrendszerét, a családok leszármazást, rokoni kapcsolatokat, szóval annyira ismerte a falut, hogy valóban mindenki rákényszerült, hogy a tanácsát kikérdezze.* (L. L.)

Elismerik, megbecsülik a sokoldalú felkészültségét, olvasottságát. Tisztelettel, csodálattal beszélnek a kora ellenére is meglehetősen szorgalmas, aktív életmódjáról. *S most es olyan szorgalmas, minden napra kiszabja, hogy csinálok 20 pipát, akkor elolvasom az újságot, akkor írok, akkor veszek elé egy könyvet, neki a napi programja nagyon ügyesen bé van osztva. Úgyhogy csak csodálatra méltó, lehetne tanulni tőle, sokan tanulhatnának, ajajaj, a mai fiatalok.* (T. B. F.-né) Mindazok, akik kollegiális, szomszédi, baráti, családi kapcsolatban álltak vele, emberséget, becsületet, munkaszeretetet, az értékek megbecsülését tanulták tőle, ugyanakkor, őt tekintve példaképnek, érzékelhetővé vált számukra saját szellemi határuk is. *Megtanultuk azt, hogy még sok mindent nem tudunk.* (I. L.) Egyedülállónak, pótolhatatlannak tartják, akihez hasonlót Korond már nem lesz képes adni a közösségnek, mi több Erdély-szerte is kevés hozzá mérhető egyéniséggel találkoztak. *Rendkívül nagy érték István Lajos a falu számára. Nekem rengeteg tapasztalatom van, művész ember lévén sokat jártam a világot, egész Erdélyt összejártam, de nagyon kevés falu dicsekedhet ilyen emberrel, mint Korond.* (L. L.)

A népnevelők által érzékelt közösségi viszonyulást, valamint a falubeliek megnyilatkozásait összevetve kettős kép körvonalazódik. A belső nézőpont olykor kimondatlan, de rejtetten jelen lévő, máskor meg határozottan artikulált ellenséges, irigy magatartást tudatosít. Ez a viszonyulásmód a munka gyümölcsének beérésekor, eredmények felmutatásakor válik megtapasztalhatóvá. Természetesen ez a felhang egyénenként más-más árnyalatot mutat. Van ugyanis, aki minden irányból támadást érez, van, aki teljes mértékű elfogadást, más meg értelmiségiek és egyszerű emberek szerint differenciálódó attitűdöt. Ezzel az ambivalens belső nézőponttal szemben a falubeliekkel készített interjúkból egy erőteljesen homogén, elismerő, tiszteletteljes kép bontakozik ki. Vajon ezekben a beszélgetésekben mért nem érhető tetten a

népnevelők által alkalmanként megtapasztalt irigység? A megkérdezettek feltehetően nem kívánnak a túlnyomórészt egységes közvéleménnyel szemben nyilatkozni, az esetleges féltékenységüknek hangot adni. Elképzelhető ugyanakkor, hogy a kutatott alanyok táborában álló személynek tekintenek, akivel szemben jobb óvatosnak lenni. Továbbá előfordulhat az is, hogy nem a „problémás” embereket kérdeztem. A tornyosuló kérdőjelek, feltételezések sorában megválaszolhatatlannak tűnik számomra a kérdés: egyáltalán felmérhető-e egy kívülről jött idegen számára a falu valódi viszonyulásmódja?

Intézményesített elismerés

Média

A népnevelők biográfiája egy külső intézmény, a média által is megszerkesztődik. Az évtizedek folyamán összegyűlt méltatások egymás mellett olvasása által körvonalazódik a méltatott személyiségek élettörténete. Az újságcikkek voltaképpen alátámasztják, megerősítik az élettörténeti narratívát. Azt bizonyítják, hogy az egyén által fontosnak tartott élettörténeti mozzanatok a társadalmi nyilvánosság számára is jelentőséggel bírnak. Megvalósításaikat olyan információknak tekintik, amik a példaadás erejével életmodellként mutathatóak fel.

Az egyes életművekről a helyi, regionális, országos, magyarországi és nemzetközi vonzaskörzetű lapok tudósítanak.¹³ A méltatások minden bizonnyal a pozitív példamutatás szándékával íródnak. A szerzők követésre méltó, a népi, nemzeti kultúra, a közösség szolgálatának szentelt életutakat mutatnak fel a lokális, regionális, nemzetközi nyilvánosság számára, s ezzel a gesztussal mintegy legitimálják annak presztízsértékét, társadalmi hasznát.

Amennyiben az újságcikkek gyakoriságának ábráit egymásra vetítjük, nyomon követhetjük a népnevelők életműveire történő odafigyelésnek az időbeli tendenciáját (1. ábra). Ebből az összesítésből egy meglehetősen egy-

¹³ *Megyei Tükör, Cuvîntul Nou, Igazság, Művelődés, Falvak Dolgozó Népe, Új Élet, Magyarországi Rádió és televízió újság, Jugoszláviai Magyar Szó, Lobogó, Hét, Népszabadság, Békés Megyei Nap, Krónika, Intarzia, Völgyfutár, Erdővidék, Népújság, Napló, Háromszék, Hírmondó, Tábora Krónika, Népi mesterek, Kortárs Magyar Népművészeti Alkotások, Hargita, Hargita Népe, Romániai Magyar Szó, Udvarhelyszék, Vörös Zászló, Utunk, Munkásélet, Vacanțe Harghitene, Előre, Informația Harghitei, Dolgozó Nő, Ifjúmunkás, Falvak Népe, Gazeta de Bacău, Deșteptarea, XVI. kerületi fórum, Bihari Napló, Kisalföld, Kisharang, Nyugat-Balaton, Új Ember, Új Nő, Haapavesi Folk, Keskiuikkona, Perjantaina*

séges gyakorlat olvasható ki. A sajtó az 1970-es évek elejétől egyre fokozódó érdeklődést mutat a népművelő tevékenységet folytató egyéniségek életének reprezentálására. Ebben a periódusban az 1979-es és 1980-as esztendő mutatja a legmagasabb publicitást, innentől 1983-ig lassan csökken, majd az 1983-as esztendőttől 1991-ig hirtelen elhallgat a méltatások hangja. 1991-től napjainkig pedig ismét erőteljes érdeklődés tapasztalható a sajtó részéről az egyéni életpályák iránt. 1991-től 1994-ig újra megugrik a publikációk száma, néhány évig lankad, majd 1999-től páratlan intenzitással folytatódik az életutak mediatiszációja. Ez a jelenség alátámasztja azt a folyamatot, amit az életpályák összesített görbéjénél – társadalmi-politikai háttér – is figyelemmel kísérhetünk (2. ábra).

Szembeszökő jelenség, hogy a pusztinai Nyisztor Ilona és a gyimesbükki Antal Mária tevékenységét csak 1993-tól, illetve 1999-től kezdte el ismertetni a sajtó, a többi személyiséghez képest lényegesen visszafogottabb gyakorisággal. Míg a gyergyóalvalfi Gál Irmáról 44, a korondi István Lajosról 40, a vargyasi Máthé Ferencről 44 tudósítás jelent meg az újságok hasábjain, addig Nyisztor Ilonáról 15, Antal Máriáról pedig mindössze 10 méltatást olvashatunk. Ennek az alacsony publicitásnak az oka feltehetőleg abban keresendő, hogy a csángó asszonyok ezeken a településeken az erdélyi közművelődéstől elszakítva élnek, olyan falvakban, ahol hiányzik a helyi, regionális magyar nyelvű sajtó, következésképpen csupán a megyei román, valamint a magyarországi és nyugati lapok népszerűsítik példaeértékű életmódjukat. Ezek is csak az 1990-es évek után figyelnek fel rájuk, amikor a népnevelők már szabadabban reprezentálhatják az addig összegyűjtött értékeket, illetőleg vállalhatnak oktató-nevelő tevékenységeket. Saját vallomásuk és elért eredményeik tanúsága szerint azonban ez a fajta mellőzöttség nem töri le munkakedvüket, továbbra is töretlen lelkesedéssel végzik közösségi feladataikat.

Oklevelek

A népnevelők közéleti, nevelő tevékenységükért díjakban, kitüntetésekben, oklevelekben részesültek. Az oklevelek retorikája a szolgáló életformát, a közösség szellemi felemelkedéséért, a magyar kultúra ápolásáért vállalt áldozatos magatartást erősíti fel. Az oklevelek jelentős része egy-egy sikeres gyűjtőpályázatnak a méltatása. További rangos kitüntetésnek számítanak a *népművészet mestere*, az *életműdíj*, a *díszpolgár* cím, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület díjai, amelyek rendszerint kiállítások, fesztiválok, falunapok alkalmával, ünnepélyes környezetben kerülnek átadásra.

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az oklevelek túlnyomórészt a falu határain kívülről, a régióból, illetve a kulturális központokból, Kolozsvárról, Budapestről érkeztek. Ez a kiterjedt irányvonal mintegy legitimálja az életmű széleskörű társadalmi, kulturális értékét.

A vizsgált egyéniségek életében ezeknek az intézményes elismeréseknek önbecsülést erősítő, cselekvésre buzdító hatásuk van. Ha a hivatalos szféra felfigyel a tevékenységükre, ha azt értékesnek, kitüntetésre méltónak tartja, akkor érdemes még nagyobb kitartással, lendülettel folytatni a megkezdett életutat.

Az oklevelek megbecsülését, a személyes életben betöltött kiemelkedő szerepét a hozzájuk való viszonyulásmód jelzi. Egy részük a lakás egy jól látható pontján van kihelyezve, a többi meg gondosan füzetbe ragasztva, dossziéba sorakoztatva, adott esetben kiegészítő információkkal ellátva.

Az oklevelek ébren tartják az egyéni, családi, közösségi emlékezetet. A díszes kivitelezésű, intézményi bélyegzővel, aláírással ellátott kitüntetések az életmű tekintélyelvére irányítják a figyelmet, a következő generációt pedig emlékezésre, tiszteletadásra, ugyanakkor hasonló életforma választására sarkallják.

A népnevelés hatása

Az alábbiakban a népnevelésnek az egyes közösségekben tetten érhető hatására, visszhangjára vagyok kíváncsi. Arra, hogy hogyan fogadják a kezdeményezést a falubeliek, engedik-e magukat megszólítani, van-e igényük arra a tartalmas életformára, amit felkínálnak nekik. A falubeliekkel, a tanítványokkal készített interjúkból körvonalazódni látszik a közösség magatartása, az az értékrendszer, ami a nevelés folyamán formálódott bennük.

A népnevelés egyik legkézenfekvőbb hozadéka a közösségformáló erő. Az együtt tanulás, szórakozás által egészen mély emberi kapcsolatok, lelki barátságok szövődnek. Az ének-, tánc-, színdarabtanulás, a tárgyalgatás alkalmi, az irodalmi körök, kiállítások, fesztiválok, tanulmányutak valóságos ünnepi együttléteket teremtenek, amik kiemelnek a hétköznapi rutinjából, és erőforrásként szolgálnak a hétköznapi küzdelmekhez. *Az az este, amikor ott voltunk a próbán, nagyon jól telt. Egész nap rohantunk, de amikor elmentünk próbálni, egyet énekeltünk, egyet táncoltunk, s az ember olyan feltöltődve jött el. Másnap mindenki erről beszélt, munkahelyen, utcán. Egy ilyen próba után másképpen fogtunk a másnapi munkához.* (Sz. E.)

A táncsoport által összehozta a fiatalokat. [...] Mindenki boldog volt, jól éreztük magunkat, örvendtünk, hogy összejöttünk. Nemcsak az volt, hogy most tanulunk valamit. Ott gyűltünk össze, ott volt a találka is. (A. K.)

Általánossá válik a népi kultúra iránti érdeklődés. Egyre többen figyelnek oda a környezetükben még fellelhető hagyományos folklórelemekre, és tartják fontosnak azok gyűjtését, feldolgozását. Vannak, akik intézményes keretek között is bővíteni szeretnék a népi kultúrára vonatkozó tudásukat, így népfőiskolán, egyetemen néprajzot tanulnak. *Nagyon sokan hozza fogtak, annyi néprajzos lett, hogy rengeteg. Mindenki néprajzos akart lenni, mindenki magyarozott [...] Nagyon sokan mentek egyetemre is néprajzot tanulni. (G. I.)*

A népnevelés hatására a hagyományos lakáskultúra tárgyai újra használatba kerülnek, a díszítőművészet motívumkincsei felelevenítődnek, a megfakult ének- és táncrepertoár újra aktivizálódik és beépül a gyakorlati tudáskészletbe. Az újra elsajátított közösségi tudás presztízserővel társul, az önfelmutatás jelentős kellékévé válik. A hagyományhoz való kötődés, és annak reprezentálása, azt a tényt közvetíti más tájegységek, nemzetek irányába, hogy több évszázados, évezredes életszervező modell van a közösség birtokában, ami tekintéllyel ruházza fel a hozzá tartozókat. A hagyomány ismerete egyszersmind a magyar identitás tükrözője.

A lokális tudáskészlet színpadra, kiállítótérbe, nagyközönség elé állításának a lehetősége, és annak elismerő, lelkes fogadtatása a közvetítők pozitív önértékelését fokozza. Kultúrájuk méltóságteljes megítélése kialakult ragaszkodásukat tovább erősíti. *A színdarab is nagyon jó érzés volt, nagyon büszke voltam. [...] Nagyon örvendek annak, amit csinál. Ha Mária néni ne lenne, akkor minket nem ismernek annak, akik vagyunk. Mindig úgy éreztük, hogy a világ végén vagyunk. Hargitában nem voltunk jók, mert Bákóhoz tartozunk, Bákónak nem voltunk jók, mert Hargita közel volt. [...] Most úgy kezdenek ismerni, amilyenek vagyunk. (A. E.) Jó élmény volt, hogy meg tudtuk csinálni, elő tudtuk adni. Valamit meg tudtunk mutatni magunkból, hogy itt az 1800-as években is éltek emberek, s a becsületesség, igazságosság az emberek szívügye volt. (T. É.) Annyira boldogak voltak a szülők. S az volt az érzésem, hogy a gyermekeken keresztül meg tudjuk fogni a szülőket. Az első előadásnak akkora hatása volt. Látták őket a színpadon. Hallottam a szülőket, ahogy mondták, na nezd meg, hogy talál a gyermeknek a szájába a magyar szó. [...] S mikor látom, hogy annyira szeretik, annyira odafigyelnek, s amikor jönnek, s kérdeznek, ez annyi erő ad. S bizalmat, hogy tényleg a mi kultúránk nem elhanyagolt. Érdekes, különös kultúra, amit nem szabad elhagyni. (Ny. I.)*

A kézműves mesterségeknek, a szellemi folklórkincsnek a birtoklása nem pusztán szimbolikus, hanem gazdasági tőkét is mozgósít. A hagyomány gyakorlói számára megtapasztalhatóvá válik a tudás egzisztenciális haszna, ami voltaképpen a tudás tekintélyét szilárdítja meg. Egy-egy tárgynak az elkészítése, egy-egy versenyen, fesztiválon való részvétel sok esetben kiegészítő pénzforrást jelent. Az elsajátított ismeretek tehát nemcsak hírnevet, hanem alkalmanként gazdasági fejlődést is biztosítanak a közösség tagjainak. *Annyira boldogok voltak a gyermekek, hogy ők, amiért olyan szépen tudnak énekelni, kaptak kazettafont. Nagyon büszkék. Jönnek, s mindent megtanulnak.* (Ny. I.)

A népnevelő szellemiség és a társadalmi-politikai háttér viszonya

A népnevelők életpálya görbéjének¹⁴ alakulását jelentős mértékben befolyásolja, meghatározza az éppen uralkodó társadalmi, politikai kontextus (2. ábra).

A kutatás alanyai diákként, a két világháború közötti és az azt követő évek művelődéstörténeti légkörében szembesültek azzal az értékörző, közösséget szolgáló életformával, amelyet a későbbiek folyamán mint követendő életút modellt megélni törekedtek.

Az 1960-as évek közepéig mindannyian szabadon gyakorol(hat)ták népművelő szerepköreiket, amikor azonban a gyimesbükki Antal Mária tevékenységeit a politikai beavatkozások hirtelen lefokozták. A pusztinai Nyisztor Ilona ebben az időszakban még diák, a tanítóképző elvégzése, 1977 után viszont neki sem adatott meg a lehetőség iskolán kívüli kultúraőrző szerepek betöltésére.

A székelyföldi életutak eltérő módon alakultak. Az 1960-as évek második felétől ugyanis Erdélyben kiépült a nemzetiségi nyilvánosság szerkezete,

¹⁴ A kutatás során az életpályák görbéjét az élettörténetek szempontjából releváns szegmensekre (egészségi állapot, családi élet, fizikai tevékenység, szellemi tevékenység, közösségi szerepvállalás) vonatkoztatva éves felbontásban szerkesztettem meg. Mivel az egyes szegmensek egymásra hatással vannak, egymásra rétegződnek, összesített változásaikon keresztül az életpálya ívének alakulása kísérhető figyelemmel. Az életpálya görbék egymásra vetítése során az életpályák ívelésének tendenciái követhetőek nyomon. Egyrészt szemléltethető az egyes életek kibontakozásának dinamikája, a kiteljesedés időtartama, korosztály, illetőleg korszakok szerinti meghatározottsága. Megfoghatóvá válik továbbá a hanyatlásnak, a zuhanás-szerű töréseknek az időbelisége, és ezen túlmenően okozati összefüggése is.

amely lehetővé tette az értelmiségi szerepek társadalmi megkonstruálását és hatékony forgalmazását (vö: Biró 1998b: 66). Az újabb lapok megjelenése, a könyvkiadás fellendülése, színházak alakulása, a magyarnyelvű tévé és rádióműsorok, rendezvények, ünnepek engedélyezése kedvező helyzetet teremtettek a nemzetiségi kultúra működtetésére.

Ezt a korszakot az 1970-es évek végétől hanyatlás követte, amikor a korlátozó intézkedések – intézmények tevékenységének átideologizálására irányuló törekvések, médiák működésének korlátozása vagy megszüntetése – akadályozták a kisebbségi elit korábban kialakított társadalmi szerepeinek gyakorlását. A fennálló hatalom jelentős mértékben felügyelte az értelmiség magatartását, mi több elvárta tőle, hogy folytasson propaganda tevékenységet a szocializmus építésében, vállaljon szerepet a rendszerbe történő integrálás munkájából.

A vizsgált életutak megvilágítják azokat az *átjárási technikákat*, amelyek lehetővé tették a lenti és fenti, a privát és hivatalos szférához való egyidejű tartozást, a két világgal való formális azonosulást.¹⁵ Minden esetben a kiinduló, azaz a saját világ áll közelebb az egyénhez, a hatalmi szerkezethez csak a látszat erejéig alkalmazkodik, valójában szembeszegül vele (lásd a *Folklorizmusjelenségek* című fejezetben értelmezett kijátszási gyakorlatot, amelynek során Gál Irma a politikai eszméket népszerűsítő színművek helyett nemzeti érzelmeket mozgósító népszínműveket tűz műsorra). A tanítókra ruházott feladatnak, például a templomba járás tiltásának az elhanyagolása a lenti világnak, a privát szférának a képviselőt igazolja. Ha ebben az időszakban nem is lehetett a nyilvános színtéren nemzeti értékeket tudatosító tevékenységeket felvállalni, az a magatartáskészlet, értékrendszer, amit a kutatás alanyai képviselnek, a helyi társadalom életére szemléletformáló erővel hatott. Mindennapi életvezetésüknek a szemlélése önmagában is tudásközvetítő erővel bírt.

Az 1989-es rendszerváltozás utáni évek egy újabb lendületű kiteljesedés társadalmi feltételeit teremtették meg. A kutatás alanyai az előző évtizedekben kiépített, begyakorolt magatartás- és tudáskészletüket újra működésbe hozhatták. Immár szabadon megfogalmazhatták és forgalmazhatták a lokális, nemzeti közösségre érvényes értékeket, normákat. Az intézményesedési folyamatok¹⁶, az új médiaszerkezet, a határok átjárhatósága, a pénzforrások ideális kereteket teremtettek a robbanásszerű kibontakozáshoz.

¹⁵ A szocializmusban a társadalom privát és hivatalos szférája között működtetett átjárási technikákról lásd Bodó 1998.

¹⁶ A romániai magyar társadalomban 1989 és 1995 között kialakult intézményesedési folyamatokról lásd Biró 1998a.

Az 1990-es évek közepétől, a gyors ütemű fellendülés után enyhe visszafogottság tapasztalható az életpályák ívelésében, ami azonban már az előrehaladott életkorból származó hátrányokkal, az egészségi állapot megromlásával, a házastárs halálából következő egyedülléttel, és az ebből adódó egzisztenciális nehézségekkel magyarázható. A fiatalabb csángó asszonyok még töretlen intenzitással élnek a társadalmi, politikai helyzet teremtette népnevelő lehetőségekkel.

Összegzés

A kutatás alanyaiul kiválasztott népnevelők a második világháború utáni művelődési hagyományt folytatva, annak szellemiségéből töltkezve végzik népnevelő tevékenységüket. Az értelmiségi életformával azonosulva egy hangsúlyosan értékőrző, értékmentő szemléletmódot képviselnek és közvetítenek a lokális társadalom irányába. Ismerik a régió évszázadok során felhalmozott értékrendszerét, és szívükön viselik annak jelenbeli alakulását, megteremtve az átörökítés lehetőségeit a következő nemzedék számára. Elfelejtett folklórelemeket, hagyományokat alkotnak újra, vezetnek be a használatba, s azokat közösségi szimbólumként reprezentálják egy-egy ünnepi esemény alkalmával.

A bemutatott népnevelők közül a nők Istentől rendelt küldetésüknek érzik a nemzet szolgálatát. Prófétai lelkülettel, apostoli hivatástudattal nevelik, azt a közösséget, amelyben élnek. Az evangéliumi tanítás formálja bennük az önzetlen lelkületet, másra irányuló figyelmet, elfogadó szeretetet. Elért eredményeiket nem önmaguknak, hanem hitüknek tulajdonítják, ami növeli bennük a cselekvésvágyat, s értelmet ad mindennapi küzdelmeiknek. Tudásuk átadása közben maguk is lelki növekedést tapasztalnak meg.

A kutatás alanyai a székelyföldi, csángóföldi lokális, regionális társadalom reprezentatív személyiségei. Nem a leereszkedő intellektuel pozíciójából viszonyulnak a falubeliekhez, nem kívülről és nem fentről nevelik a falu lakóit, hanem belesimulnak, benne élnek a közösségekben. A tartalmas közösségi életre fordított tudásuk, a falu határain kívülről érkező intézményesített elismerés olyan példaértékű, népszerű egyéniségekké avatja őket, akikre a helybeliek és távoliak egyaránt tisztelettel figyelnek. Jellemző személyiségvonásaik – céltudatosságuk, a másik emberre irányuló figyelmük, türelmes, szeretetteljes, segítőkész viszonyulásmódjuk, munkaszeretetük, háttérben maradó, nem az elismerésért, dicsőségért tevékenykedő önzetlen lelkületük, szüntelen önképző magatartásuk – a népnevelő prototípusát körvonalazzák.

Szakirodalom

- BALÁZS Lajos – BÍRÓ Zoltán – BODÓ Julianna – GAGYI József – TÚRÓS Endre
- 1987 A lehető legszebb ruhában. In: BÍRÓ Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 211–228.
- BAUSINGER, Hermann
- 1983 A folklorizmus fogalmához. *Ethnographia* XCIV. (3) 434–440.
- BÍRÓ Zoltán
- 1987a Egy új szempont esélyei. In: BÍRÓ Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 26–48.
- 1987b Az eladhatóság vonzásában. In: BÍRÓ Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 82–97.
- 1998a Intézményesedési folyamatok a romániai magyar társadalomban 1989–1995 között. In: BÍRÓ A. Zoltán: *Stratégiák vagy kényszerpályák? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. (Helyzet Könyvek.) KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 16–47.
- 1998b A társadalom védelme és/vagy építése. Elemzés a romániai magyar elit „termelődéséről” és szerepéről. In: BÍRÓ A. Zoltán: *Stratégiák vagy kényszerpályák? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. (Helyzet Könyvek.) KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 49–95.
- BÍRÓ Zoltán – GAGYI József
- 1987 „Mi főleg csináltuk, mások magyarázták”. Montázs a táncházz-jelenségről. In: BÍRÓ Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 162–183.
- BODÓ Julianna
- 1998 Átjárás technikák a szocializmusban a társadalom privát és hivatalos szférája között. In: Úó: (szerk.): *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakából*. (Helyzet könyvek.) KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 31–80.
- BÖZÖDI György
- 1938 A nép nevelése egy faluban. *Erdélyi Helikon* XI. (4) 279–286.

FEJŐS Zoltán

1981 A kultúraörzés és a folklorizmus. In: VEREBÉLYI Kincső (szerk.): *Folklór – Társadalom – Művészet 9*. Népművelési Intézet, Kecskemét–Budapest, 13–25.

GYÖRFFY István

1939 A néphagyomány és a nemzeti művelődés. *Ellenzék*. (244). 14.

KÁROLYI Sándor

1914 *Az iskolán kívüli népoktatás és népjólét*. Boros Adolf Könyvnyomdája, Szatmárnémeti

KISS Tamás, T.

2000 *A népnevelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest

LÓRINCZ József, D.

2004 *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

MAGYAR Tamás

1935 Néprajz és népnevelés. *Erdélyi Iskola II*. (5–6) 286–290.

MAKKAI Endre

1943 A népművelés helyzete és feladatai. *Március*. (2) 3–4.

NEVELŐS Gyula

1978 A katolikus népművelésről. In: TAR Károly (szerk.): *A magyar népművelés története. Szöveggyűjtemény II/1 (1919–1945)*. ELTE Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 211–215.

NIEDERMÜLLER Péter

1981 Folklorizmus és társadalomkritika. In: VEREBÉLYI Kincső (szerk.): *Folklór – Társadalom – Művészet 9*. Népművelési Intézet, Kecskemét–Budapest, 61–67.

RÓZSA József

1978 A műkedvelő előadások szerepe a népművelésben. In: TAR Károly (szerk.): *A magyar népművelés története. Szöveggyűjtemény II/1 (1919–1945)*. ELTE Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 191–199.

SHILS, Edward

1987 A hagyomány. Bevezetés. In: HOFER Tamás – NIEDERMÜLLER Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény*. (Kultúraelmélet és nemzeti kultúrák, 1.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 15–66.

SZABÓ Zoltán

1998 „Indulj el egy úton...” Adatok a táncházas turizmus kérdéséhez. In: FEJŐS Zoltán (szerk.): *A turizmus mint kulturális rendszer*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 169–181.

SZŐCSNÉ GAZDA Enikő

2005 *Fogalmi elmélkedés egy mozgalom kapcsán*. Kézirat.

VERCSEG Ilona

1998 *Szocializáció, szerep, érték a népművelői pályán*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest

VITA Zsigmond

1939 A nép hagyományvilága és nevelésügyünk feladatai. *Hitel* IV. (1) 37–44.

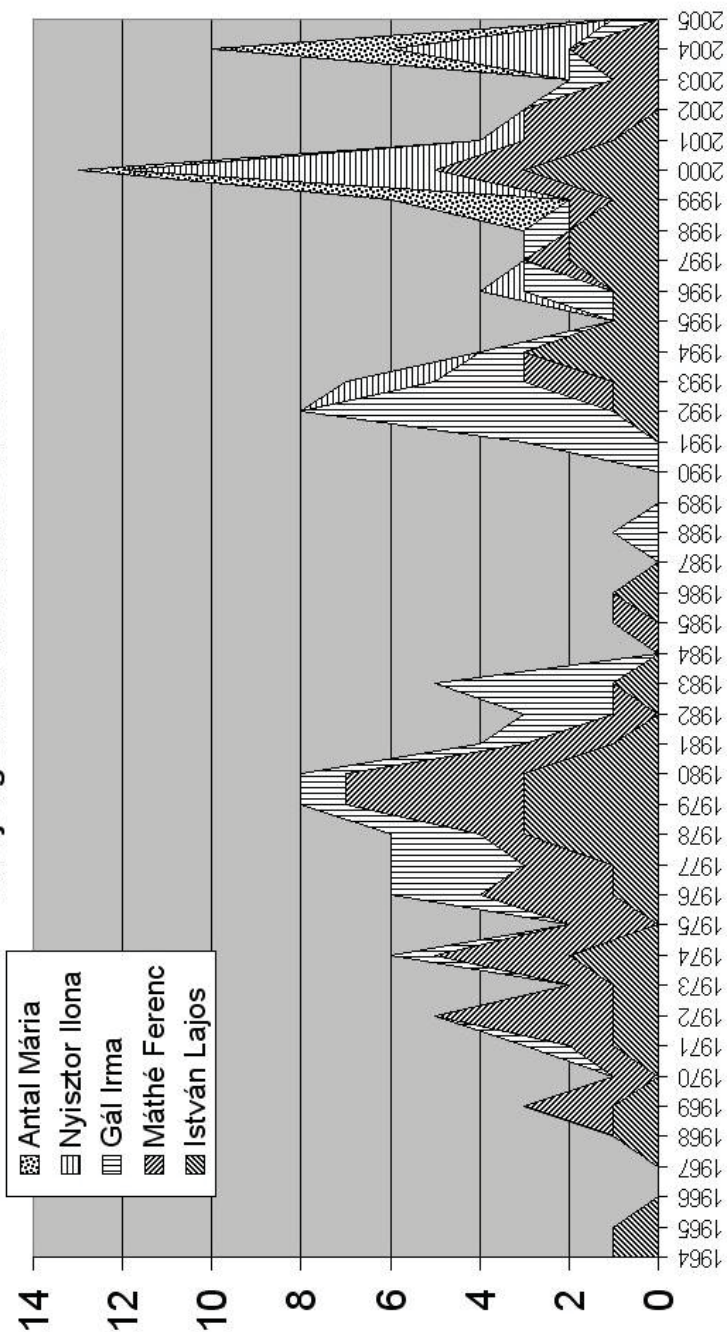
VOIGT Vilmos

1975 A folklór új helye a nevelés új rendszerében. *Kultúra és Közösség* II. (2–3) 171–175.

1990 *A folklorizmusról*. (Néprajz Egyetemi Hallgatóknak.) Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen

2001 A magyar folklór akkulturációja. In: Uő: *A folklortól a folklorizmusig*. Történeti folklorisztikai tanulmányok. Universitas Kiadó, Budapest, 181–220.

1. ábra Az újságcikkek időrendi összesítése

2. ábra Az életpályák társadalmi-politikai háttére

